

As a final point, Başaran suggests that with the structural and functional changes made to the Imperial Council, "oligarchic" rule replaced the absolutist authority of the Sultan. The principal theme of modernity and transition could have been supported by the author's own views about the concept of the politicization of Islam, which in the opinion of Virginia Aksan, had begun as early as Selim's reign. Other than the incorporation of inspection registers and their evaluation through correspondence analysis technique, the author has kept the manuscript very similar to her original dissertation. That said, Başaran's is an important contribution to studies focusing on the later part of the eighteenth century, especially in terms of putting into perspective the social reforms of a ruler that is much more documented for his military reforms.

Leyla Kayhan Elbirlik

Cem Behar,

Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1494-2008): Osmanlı İstanbulu'nda Kasap İlyas Mahallesi,

İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014, 321 pp., ISBN 978-975-0829-41-3

Cem Behar'ın 2014 yılında Yapı Kredi Yayınlarından çıkan kitabı "Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü: Osmanlı İstanbul'unda Kasap İlyas Mahallesi (1494-2008)" daha önce İngilizce olarak "A *Neighborhood in Ottoman Istanbul – Fruit Vendors and Civil Servants in the Kasap İlyas Mahalle*" başlığıyla 2003 yılında yayımlanmıştı.¹ Ancak araştırmacı, kitabın Türkçe baskısı için eserin tamamını yeniden ele aldığını, kitabı adeta baştan yazdığını önsözünde belirtirken, aynı zamanda 2008 yılında İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi'nin aldığı karar ile tüzel kişiliği ortadan kalkan Kasap İlyas mahallesinin ölümünü de Türkçe baskıda ilan ediyor. Bu bağlamda Yapı Kredi Yayınları tarafından basılan bu kitap sadece Osmanlı başkentini ele almakla kalmıyor, bir megakent haline gelen günümüz

1 Cem Behar, *A Neighborhood in Ottoman Istanbul Fruit Vendors and Civil Servants in the Kasap İlyas Neighborhood* (Albany: State University of New York Press), 2003.

İstanbul'unun sosyal, ekonomik, demografik ve idari dönüşümüne de ışık tutuyor ve mahalle kavramının yok oluş sürecini betimliyor.

Cem Behar, 2008 öncesinde İstanbul'un Eminönü ilçesine bağlı bir yerleşim birimi olan Kasap İlyas mahallesinin 15. yüzyıldaki kuruluşundan itibaren geçirmiş olduğu dönüşümleri mikro ölçekte analiz ediyor. Yapmış olduğu son derece titiz ve detaylı çalışma ile mahallenin gerçekçi bir portresini çizmeyi başarırken Behar, İstanbul'un kentsel, yerel, demografik, sosyal ve ekonomik tarihine de ışık tutuyor. Bir başka deyişle, elindeki özgün arşiv kaynakları sayesinde Cem Behar, kente dair kalıplaşmış fikirlerin ve inanışların ötesine geçerek, yere dair özgün bir söz üretiyor. Yazarın önsözünde vurgulamış olduğu gibi, bu araştırmanın ortaya çıkışında, Behar'ın Beyazıt'da bir sahafta karşısına çıkan ve şimdiye kadar bir benzeri bulunamamış olan 17. ve 18. yüzyıllarda Kasap İlyas Camii imamı, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise mahalle muhtarları tarafından tutulan defter ve belgelerin rolü büyük. Araştırmacının büyük bir titizlikle incelemiş olduğu üç adet defter ve bir takım tasnifsiz belgeler, Kasap İlyas mahallesine dair, son derece özgün ve detaylı bilgiler içeriyor. Behar bu el yazması belgeleri Osmanlıca asıllarından çevirmek ve içlerinde yer alan datayı analiz etmek suretiyle, mahalleye dair gerçekçi ve canlı bir portre çiziyor. Araştırmacı ayrıca mahalleye ait Osmanlı tahrir defterlerini, vakfiyeleri, İstanbul Şer'îye Sicilleri arşivinden 1782-1924 yılları arasındaki Davud Paşa Mahkemesi kayıtlarını, 19. ve 20. yüzyıllara ait İstanbul haritalarını ve 1885 ve 1907 Osmanlı nüfus sayımlarına (*Tahrir-i Nüfus*) dair verileri de tarayarak, elindeki bilgileri gerçekçi bir bağlama oturtmayı başarıyor. Behar'ın ulaştığı özgün belgelerin içerikleri ise dört ana başlık altında toplanıyor:

1. Mahalle muhtarı tarafından kaydedilen nikah akitleri.
2. 1660-1850 yılları arasında tutulan mahalli vakıflar listesi.
3. 1864-1907 yılları arasında tutulmuş mahalleye giriş, çıkış, doğum ve ölümlerin kaydı.
4. 1885 yılına ait vakıf gayrimenkulleri, sahip ve kiracıları listesi.

Behar'ın Osmanlı döneminde nüfus, aile, evlilik, hanehalkı ve doğurganlık alanında yapmış olduğu daha önceki çalışmaları² Kasap İlyas mahallesine dair ve-

2. Cem Behar, *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu* (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1996); Alan Duben and Cem Behar, *Istanbul Households: Marriage, Family, and Fertility, 1880-1940* (Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1991); Cem Behar, "The 1300 (a.h.) and 1322 (a.h.) Tahrirs as Sources for Ottoman Historical Demography," *Bogaziçi University Research Papers* 85/03; Cem Behar, "Nuptiality and Marriage Patterns

rilerden anlamlı bir sentez elde etmesine ve yapmış olduğu analizleri karşılaştırmalı olarak okuyucuya sunmasına imkân sunuyor. Bir başka deyişle bu eser, yazarın ulaştığı özgün belgeleri okuyucuya ulaştırmakla kalmayıp, bu bilgilerin nasıl analiz edileceği ve bu datadan nasıl anlamlı bir sonuç çıkarılabileceğine dair metodolojik bir rehber niteliği de taşıyor. Ayrıca, mikro tarih ve kent tarihi çalışmalarına ışık tutacak pek çok birincil kaynağı ve bu kaynakların nasıl kullanılacağına dair de önemli bilgiler içeriyor.

Şehir, semt ve mahalle kavramlarının irdelendiği “Giriş” bölümünde Behar, esere konu olan Kasap İlyas mahallesinin özelliklerini, elindeki kaynakları ve araştırmasının sınırlarını ortaya koyuyor. Bu bölümde tartışılan “İslâmî Şehir Paradigması” ise Max Weber’den bu yana Afrika’dan Orta Asya’ya uzanan bir coğrafyada bulunan İslâm kentlerini belirli bir kalıp altında ele alan görüşü sorguluyor. Behar’ın mikro ölçekte yapmış olduğu bu kentsel çalışma, Oryantalist bir bakış açısı ile durağan, zamansız ve geri kalmış olarak tanımlanan genel geçer “İslâmî Şehir” anlayışını kırmayı başarıyor. Behar Osmanlı İstanbul’u için Kasap İlyas mahallesi özelinde son derece değişken, heterojen ve kimlik ve sınıf çeşitliliği barındıran bir kent modeli ortaya koyuyor ve şu önermeyi yapıyor: “Osmanlı kentleri homojen, katı ve tecrit edilmiş küçük birimlerden müteşekkil şekilsiz kümeler değildi. [...] Osmanlı veya Ortadoğu şehirleri bağlamında bütün özcü ve indirgemeci yaklaşımlara karşı her kentin ve o kentin her bir parçasının tarihsel tekilliğini savunmak gerek[ir].” (s. 32) İnanılanın aksine, Osmanlı mahallelerinin hem fiziksel hem de sosyal olarak birbirlerinden farklı ve değişken olduklarının altını çizen yazar, bu önermesini Kasap İlyas mahallesine ait evlilik, doğum, ölüm, nikah, mahalleye giriş-çıkış ve göç verileri ile destekliyor.

Kasap İlyas mahallesinin yerel kimliğinin incelendiği 1. bölümde mahallenin kuruluş hikayesi, 15. ve 16. yüzyıllara dair yerel tarihi, söylenceleri kadar, topografik ve mimari özelliklerine de değiniliyor. Mahallenin sur içindeki konumunun, coğrafi yapısının, değişken sınırlarının, nirengi noktalarını oluşturan köprü, cami,

in Istanbul (1883-1940),” *Bogaziçi University Research Papers* 85/04; Cem Behar, “Some Data on Polygyny in Istanbul (1885-1926),” *Bogaziçi University Research Papers* 86/08; Cem Behar, “La mesure de la fecondité chez les premiers demographes,” *Annales de demographie historique* (1985): 172-196; Cem Behar, “Malthus and the Development of Demographic Analysis,” *Population Studies* XLI/2 (July 1987): 269-281; Cem Behar, “Evidence on Fertility Decline in Istanbul (1885-1940),” *Bogaziçi University Research Papers* 87/07; Cem Behar, “An Estimate of Adult Mortality in Istanbul in the Second Half of the Nineteenth Century,” *Bogaziçi University Research Papers* 1990/12; Cem Behar, “Le poids demographique de la Turquie,” in *La Turquie au seuil de l’Europe*, eds. Paul Dumont & Francois Georgeon (Paris: l’Harmattan, 1991), s. 15-23.

hamam gibi mimari öğelerin, mahallede yer alan mesken ve tarım alanlarının, ana cadde, sokak ve çıkmazların ele alındığı bu bölümde, mahalleye kimliğini veren fiziksel ve sosyal şartların yarattığı yerel aidiyet tartışılıyor. Mahalle sakinlerinin demografik yapısına, mahallenin kamusal yaşamına ve kamusal alanlarının kısıtlılığına dair de önemli bilgiler içeren bu bölümün en vurucu yanı ise, klasik Osmanlı mahallesi olarak formüle edilen imgenin 16. ve 17. yüzyıllarda bir karşılığı bulunmadığını ortaya koyuyor olması. Behar'ın sözleri ile:

“Arnavut kaldırımlı sokakların iki yanına düzenli olarak bitişik nizamda dizilmiş iki ya da üç katlı, çıkmalı, cumbalı, geniş saçaklı, pencereleri kafesli ahşap evlerin oluşturduğu klasik mahalle imajı aslında onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda ortaya çıkmıştır, daha önce değil. Bu mahalle görüntüsünü onlatıncı yüzyıla temsil edecek şekilde geriye götürmenin imkanı yoktur.” (s. 85)

Elbette 19. yüzyıla ait bu görece düzenli sokak imgesinin ortaya çıkmasında İstanbul'un defalarca kabuk değiştirmesine neden olan ve Kasap İlyas mahallesini de etkileyen irili ufaklı pek çok yangının rolü de yadsınamaz. 19. yüzyıl İstanbul yangınlarının kent ölçeğinde yapmış oldukları etkileri kitabında ele Zeynep Çelik'e³ benzer bir şekilde, Behar 1660 *ibrak-ı kebir* (büyük yangın), 1782 *harik-i ekber* (en büyük yangın) gibi büyük İstanbul yangınlarının ve tespit edebildiği yerel yangınların etkilerini mahalle ölçeğinde ele alıyor.

Kitabın 2. bölümü ise mahallenin idari yönetimini ve yerel iktidar mekanizmalarını irdeliyor. Premodern Osmanlı mahallesinde imamın rol ve yetkilerini örnekleyen bir vaka olarak, İmam Aziz Mahmud Efendi'ye ait detaylı defter kayıtları bu imamın yerel iktidarını nasıl ve ne şekilde kullandığını, hangi şartlarda yetkilerini aştığını ve kendi menfaati için kullandığını net bir şekilde ortaya koyuyor. Bu bölümde ele alınan bir başka konu ise Tanzimat sonrasında sekülerleşen ve bürokratikleşen Osmanlı idari sisteminde, yerel yönetimin mahalle imamından muhtara devredilmesi. Bu dönem hem imparatorluğun geçirdiği dönüşümü hem de modernleşme çabalarını örnekleme açısından son derece önemli. Behar'ın çalışması yerel iktidarın imamdan muhtara geçişinin—sanılan aksine—bir kırılma ve yetki çatışması yaratmadığını, Kasap İlyas Mahallesi özelinde barışçıl ve pürüzsüz bir şekilde gerçekleştiğini gösteriyor. Bu anlamda, geç Osmanlı idari ve askeri reformlarını bir kırılma ve çatışma alanı olarak ele alan modernleşme paradigmasına dair de alternatif bir bakış açısı sunuluyor.

3 Zeynep Çelik, *The Remaking of Istanbul: Portrait of an Ottoman City in the Nineteenth Century* (Berkeley: University of California Press, 1993).

Kitapta ele alınan bir diğer önemli konu ise göç. Günümüz İstanbulu'nun belki de en önemli sosyolojik olaylarından birisi olan kitlesel ve zincirleme göçün nüvelerinin Osmanlı döneminde atıldığını bu kitapta net bir şekilde görüyoruz. Behar'ın elindeki belgeler, mahalleye dair son derece detaylı ve özgün demografik bilgilere ulaşmamıza olanak sağlıyor ve Kasap İlyas mahallesinin 18. yüzyıldan itibaren belirli bir göçmen kitlesine ev sahipliği yaptığı anlaşılıyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun Mamuretü'l-Aziz vilayetine bağlı olan Arapgir kasabası ve çevresinden İstanbul'a pek çok göçmenin gelmiş olduğu ve bu kişilerin bir kısmının Kasap İlyas mahallesinin belli bölgelerinde kümелendikleri görülüyor. Behar bu kişilerin şehre takribi geliş tarihlerini, evliliklerini, aile yapılarını, yasal ikamet belgelerini elde edişlerini incelemek suretiyle Osmanlı'da kırsaldan kente "zincirleme göç" sürecinin ayrıntılı bir haritasını ortaya koyuyor. Göçmenlerin sadece kırsaldan kente gelişleri değil, dayanışma pratikleri, kente entegrasyon mekanizmaları ve resmi olarak şehir sakini haline gelme süreçleri de bu çalışmada inceleniyor. Mahallenin İspanakçı Viranesi adıyla bilinen bölgesinde yoğunlaşan ve pek çoğu manav küfeciliği ile uğraşan Arapgirli göçmenlerin demografik yapısı, mesleki örgütlenmeleri, sosyoekonomik profilleri ve kent içindeki hareketleri 1885 ve 1907 nüfus sayımları ile 1885-1895 arasında mahalle muhtarı tarafından tutulan göç kayıtları sayesinde detaylı olarak ortaya konurken, göçmenler arasındaki himaye, patronaj ve dayanışma ağları da irdeleniyor.

Kitabın 4. ve son bölümü ise "İmparatorluğun Sonu" Ondokuzuncu Yüzyıl Sonlarında Bir İstanbul mahallesinin Portresi' adını taşıyor ve 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında mahallenin detaylı bir tasviri yapılıyor. Aileler, haneler, hanehalkları ve nikahlar üzerine yapılan çalışmalar mahallenin demografik yapısını ortaya koyarken; sokaklar, evler, depolar ve dükkanların incelendiği bölüm Kasap İlyas mahallesinin fiziksel portresini çiziyor. Böylece Osmanlı geç döneminde bir İstanbul mahallesinin sosyal, ekonomik ve kentsel yapısını irdeleyen bu bölüm, Cumhuriyet sonrası ortaya çıkan idari, sosyal ve fiziksel süreklilikler, değişimler ve kırılmalara dair de ipuçları sunuyor. Bölüm, 1927-28 yıllarında İstanbul şehremaneti tarafından yapılan mahalle düzenlemesi ile geleneksel sınırları ve tanımı değiştirilen Kasap İlyas mahallesinin tüzel kişiliğinin sona erdiği 2008 yılında sona eriyor. Böylece mahalle kavramının ve aidiyetinin bir nostalji haline geldiği günümüz İstanbul'unda mahallenin ölümünü de ilan ediyor.

Son derece titiz bir araştırmanın ürünü olan bu kitabın en büyük eksiği karşılaştırmalı bir analize imkan sağlayabilecek benzer çalışmaların mevcut olmaması. Behar'ın şans eseri elde etmiş olduğu belgelerin bir benzeri, İstanbul içinde veya

dışında, imparatorluğun herhangi bir mahallesi için şimdiye kadar gün yüzüne çıkabilmiş değil. Yazarın da sıklıkla altını çizmiş olduğu gibi, çalışmada yapılan önermelerin İstanbul'un geneline uyarlanması veya kentin bir başka semtiyle kıyaslanarak Kasap İlyas mahallesine özgü bir durum olup olmadığının tespit edilmesi –en azından şimdilik– mümkün görünmüyor. Eserin bir başka eksisi ise sıklıkla tekrara düşmesi. Bölümler kendi içlerinde tutarlı bir bütün oluşturup, gerekli enformasyonu okuyucuya iletirken, kitabın tamamı okunduğunda aynı bilgilerin farklı bağlamlarda ve farklı bölümlerde sıklıkla tekrar edildiği görülüyor. Ayrıca mahallenin Cumhuriyet sonrası dönemine biraz daha detaylı değinilmesinin, son dönemde elde edilen demografik veriler ışığında mahallenin Cumhuriyet döneminde geçirdiği değişim ve dönüşümün altının çizilmesinin “mahallenin doğumu ve ölümü” temasını güçlendireceği inancındayım.

Sonuç olarak Cem Behar yapmış olduğu dikkatli araştırma ve farklı kaynaklardan beslenen özenli çalışması ile Osmanlı döneminde bir İstanbul mahallesinin sosyal ve demografik yapısını gerçekçi bir şekilde resmetmeyi başarıyor. Kentin bu en ufak idari biriminin sosyal, ekonomik, demografik ve politik analizi, farklı yüzyıllarda mahallenin geçirmiş olduğu fazları net bir şekilde ortaya koyuyor. Mahallenin bu realist portresi özellikle modern öncesi döneme dair yerleşmiş klişe imgeleri ve İslâm kenti paradigmasını yapı çözümüne uğrattıyor. Tanzimat dönemi Osmanlı modernleşmesinin ve değişmekte olan yerel yönetim modelinin mahalle ölçeğinde nasıl hayata geçtiğinin, kişi, kurum ve kuruluşları nasıl doğrudan etkilediğini de son derece net bir şekilde ortaya koyuyor. Böylece anakronistik “Osmanlı modernleşmesi” paradigmasını da mikro ölçekte yeniden kurgulamaya imkan tanıyor. Osmanlı kent tarihi çalışmalarının pek çoğu sınırlı kaynaklar ve makro ölçekteki yaklaşımlar nedeniyle kente daha geniş bir pencereden bakmakta ve genellemeler üzerinden önermelerde bulunmaktadır. Bu bağlamda, Behar'ın Osmanlı başkentinin tek bir mahallesine odaklandığı ve yeri geldiğinde tek bir kamu görevlisini mercek altına aldığı çalışması, kent üzerine son derece özgün bir söz üretmesi, genellemelere karşı tikel ve özgün bir tarihi ve kentsel durum ortaya koyması bakımından da literatürde ayrıcalıklı bir yer ediniyor.

Nilay Özlü